

DAMLA DEMİRÖZÜ • Savaştan Barışa Giden Yol

Kitapta kullanılan fotoğraflar Atatürk Araştırma Merkezi ve
Megalakonomos ailesinin izniyle yayımlanmıştır.

© 2007 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
2007, İstanbul (1 baskı)
2017, İstanbul (2 baskı)

İletişim Yayınları 1212 • Tarih Dizisi 43
ISBN-13: 978-975-05-3667-0
© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2024, Ankara (İsteğe Bağlı Dijital Baskı)

EDITÖR Kıvanç Koçak
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Atatürk ile Venizelos TBMM'den çıkarken
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Serap Yeğen
BASKI ve *CILT* Meteksan Matbaacılık · SERTİFİKA NO. 46519
Beytepe Köyü Yolu, No. 3 Bilkent, Çankaya 06800 Ankara
Tel: 312.266 44 10

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DAMLA DEMİRÖZÜ

Savaştan Barışa Giden Yol

Atatürk-Venizelos Dönemi
Türkiye-Yunanistan İlişkileri

DAMLA DEMİRÖZÜ 1995 yılında Atina Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Filosofiki Sholi) Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda başladığı doktorasını 2000 yılında tamamlamıştır. Doktora konusu, Yunan Anlatısında; '30 Kuşağı Romanında "öteki"/Türk imajıdır. 2000 yılından günümüze Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda (2000-2013 yılları arası Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde, 2014 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde) öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Akademik çalışmalarının önemli bir kısmı '30 Kuşağı ve '45 Kuşağı Yunan Romanı, Yunancadan Türkçeye ve Türkçeden Yunanca'ya yapılan çeviri etkinliği ile Yunan ve Türk anlatısında göç-mübadele konularındadır. *İşgal, Direniş, İç Savaş: Yunan Edebiyatında II. Dünya Savaşı Yılları* başlıklı kitabı Istos Yayınevi tarafından 2015 yılında yayımlanmıştır. Türkçe aracılığıyla Yunanca öğretmeyi amaçlayan iki kitabın yazarları arasındadır (*Sizin İçin Yunanca - A0 ve A1 / Νέα Ελληνικά Για Σας A0-A1*, Neohell, Atina: 2012.) Yazdığı ve kitaplarda bölüm olarak yayımlanmış yazılarından bazıları: "Yunan Düzyazımında 1922 ve Göç", (*Yeniden Kurulan Yaşamlar*, der. Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2005), "Çeviri Üzerinden Türk-Yunan İlişkileri" ("*Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις Μέσα από τη Μετάφραση*", *Μελέτες για την Τουρκική Λογοτεχνία Όψεις και Προοπτικές (Επιμ. Βόρτε Sagaster – Γιώργος Σαλακίδης, εκδοτικός οίκος Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ/ΙΩΑΝΝΗ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΑΝΤΛΗ, Θεσσαλονίκη: 2021)* ve "Küçük Asya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı Arasında 1922 Anlatıları"dır (Milli Mücadele ve Eskişehir, ed. Kemal Yakut ve Nursen Gürboğa, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2022).

Yunan Edebiyatı ve İstanbul (19. ve 20. yüzyıl) konulu bir sempozyumu İstanbul Üniversitesi adına Maltepe Üniversitesi, *Roman Kahramanları* dergisi ve Yunanistan Başkonsolosluğu'nun katkılarıyla 11 Nisan 2019 tarihinde Sismanoglio Megaro'da düzenlemiştir. Sempozyum katılımcılarının sunumları *Roman Kahramanları* dergisinde yayımlanmıştır (Sayı 38, Nisan-Haziran 2019).

Kimi akademik çalışmaları ve edebiyat metinlerini de Yunancadan Türkçeye çevirmiştir. *Yeniden Kurulan Yaşamlar* başlıklı sempozyum kitabında yer alan 1922 ve Göç ile ilgili pek çok makale, Konstantinos Svolopoulos'un "Türk-Yunan Mübadelesine Giden Siyasal Süreç" başlıklı makalesi (Kebikeç, Sayı 22, 2006: 99-119), Savvas Tsilenis'in "19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başında İstanbul Yunanca Basınında Rum Mimarlar" başlıklı makalesi (Hasan Kuruyazıcı, Eva Şarlak, *Batılılaşan İstanbul'un Rum Mimarları*, Zografyon, İstanbul: 2010), 19. ve 20. yüzyıl Yunan Romanı ve İstanbul konulu makaleler (*Roman Kahramanları* dergisi, Sayı 38, Nisan-Haziran 2019) bunlardan bazılarıdır. Çevirdiği kitaplar: 19. Yüzyıldan Günümüze İstanbul'da *Yunanca Basın Faaliyetleri* başlıklı sempozyum kitabı (Istos Yayınları, İstanbul: 2017), Yannis Mavrisakis'in *Kör Nokta* başlıklı tiyatro oyunu, Yorgos Theotokas'ın *Leonis* (Can Yayınları, İstanbul: 2008) ve Vasilis Danellis'in, *Ölü Saatler* başlıklı romanları (Istos Yayınları, İstanbul: 2022) ile editörlüğünü yaptığı bir çeviri atölyesinin ürünü olan *Yunankarası*'dir (Istos Yayınları, İstanbul: 2018).

İçindekiler

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
MEGALİ İDEA'DAN GÖÇMENLERİN YUNANİSTANI'NA	21
Megali İdea	21
Felaket ve Göç	28
1922, Küçük Asya Felaketi Sonrasında Yunanistan	31
İKİNCİ BÖLÜM	
1930 TÜRK-YUNAN YAKINLAŞMASI SÜRECİNDE TÜRKİYE	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
YENİ DEVLETLER YENİ SORUNLAR (1923-28)	57
Miras Sorunları	59
Etabli.....	61
Mal varlıkları.....	63
Patrikhane.....	65
"Öteki" Sorunlar	69
Uygulanamayan Antlaşmalar	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK LİDERLER, CESUR KARARLAR:

1930 YAKINLAŞMASINDA İLK ADIMLAR	75
Polihronaidis'in Arşivi	81
Ankara Sözleşmesi (10 Haziran 1930)	87
Ankara Sözleşmesi Yunan Meclisi'nde.....	88
Ankara Sözleşmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde.....	92
1930 Türk-Yunan Yakınlaşmasının Aleyhinde Çevreler	97
Venizelos'un Ankara Ziyareti	99

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK VE YUNAN BASININDA YANKILAR	109
Türk Basını	109
Yunan Basını	120
EKLER	133
KAYNAKÇA	189

“İnsanlığı utandıran savaşlar artık yeryüzünden silinecekler. Bizler de çok acılar çektik. Bunları belgelere değil geçek tecrübelerime dayanarak söylüyorum. Bir an önce barış yapılmalı. Özellikle ekonomi konusunda anlaşmamız gerekli, çünkü her iki halk da zor durumda. Halklarımız artık ruhen de beraber, geçmiş unutuldu. Bizi hiçbir şeyin ayırması olanaklı değil.”

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
28 Ekim 1930, *Kathimerini*

“Ege’nin bizleri ayırdığı doğru değildir, aksine yüzyıllardır bir arada yaşayan birbirlerini tanıyan ve derinde birbirlerine karşı sevgi besleyen bu iki halkı birleştirir. Yunan-Türk yakınlaşması Balkan Birliği yönünde atılmış büyük bir adımdır. (...) Mustafa Kemal’in büyük bir asker olduğunu biliyordum, ama bugün büyük bir siyaset adamı olduğuna da kanaat getirdim.”

ELEFTHERIOS VENİZELOS
29 Ekim 1930, *Kathimerini*

ÖNSÖZ

Türkiye’de Yunanistan, Yunanistan’da ise Türkiye konusunda yapılan araştırmalar, özellikle de tarih konusunda olanlar, genellikle çok uzun bir süreci kapsar. Genel eğilim, Türk-Yunan ilişkilerini Bizans ya da Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak anlatmaktır. Bu araştırmaların anlatıları, çoğunlukla, “bizim” tarih içindeki öncüllerimizin, temsilcilerimizin kim olduğuna karar vermiştir; “biz” ve “öteki” ilişkisini var olan kalıplara göre yeniden kurgular. Çok uzun bir süreci kapsayan bu araştırmalar, genelde, var olan sorunların silsilesinden oluşur. Sorunların neden çıktığı, bireyler üzerindeki etkileri ve bireylerin sorunlara verdikleri tepkiler uzun bir süreci kaplayan bu anlatı içinde kaybolur. Sonunda okuyucu, “karşı taraf” var oldukça sorunların da var olacağına kanaat getirir.

Elinizde tuttuğunuz kitap çok kısıtlı bir süreye odaklanacak: 1930 Türk-Yunan yakınlaşmasını, yani yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’yle Yunanistan’ın Lozan sonrası ilişkilerini. Okuyacağınız çalışma iki ulus-devletin sorunlarının nedenlerini, bu sorunların çözümünün hangi şartlar altında çözülmeye çalışıldığını ve iki ülke yurttaşlarının bu sürece nasıl tepkiler verdiğini inceleyecek.

Araştırmamı sürdürürken Yunanistan'da yakın dönem Yunan tarihinin artık bir tabu olmadığını, pek çok kurum ve kuruluşun bu süreç ile ilgili arşivleri olduğunu fark ettim. Bu çalışma için Atina'da bulunan Eleftherios Venizelos ve Dönemi Vakfı, Benaki Müzesi ve Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlerini kullandım.

1930'da yayımlanan Türk ve Yunan gazetelerinin mikro-filmelerini Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Yunan Meclisi'ndeki kütüphanelerin arşivlerinden yararlanarak okudum. Girit Üniversitesi'nde burslu araştırmacıyken kütüphane müdürüm olan, üniversiteden emekli olduktan sonra Yunan Meclisi'nin kütüphane müdürlüğünü yapan Sayın Mihalis Tzekakis'e, Yunan Meclisi arşivine girmeme yardımcı olduğu ve bana "zamanı kısıtlı ayrıcalıklı araştırmacı" statüsü verdiği için, TBMM Kütüphanesi'ne girmem için yardımcı olan Sayın Kemal Anadolu'ya ve Türk-Yunan tüm mikrofilm bölümü çalışanlarına yardımları için teşekkür ederim.

Teşekkür etmem gereken pek çok kişi var. Bu araştırma sırasında Yunanca kaynakları okumak, Türkçeye çevirmek zorunda idim. 1930'lu yıllarda kullanılan diplomatik dilde zorlandığım noktalar oldu. Karşılaştığım zorluklarda Foti Benlisoy ve Herkül Millas bana yardımcı oldular.

Panteion Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarih Bölümü hocalarından Prof. Dr. Yannis Yanulopulos ve Prof. Dr. Stefanos Papayeorgiu beni bölümlerine misafir hoca olarak davet etti, kütüphanelerini açtı, bu çalışma için gerekli arşivlere girmem konusunda ellerinden geleni yaptılar.

Özellikle Prof. Dr. Ayhan Aktar bu çalışmanın ortaya çıkması için beni yüreklendirdi, çalışmamı dikkatle okudu ve değerli öneriler sundu. Araştırmalarım sırasında tanıştığım, bana kütüphanesini açan ve kendi arşivinden önemli bir belgeyi, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Spiridon Polihroniaids'in arşivini benimle paylaşan, böylece şimdiye kadar hiçbir yerde yayınlanmamış olan bu arşivi ilk defa yayınlama ayrıcalığını şahsıma tanıyan sayın Aleksis Aleksandris'e de yardımları için teşekkür ederim. Ankara Üniversitesi'nde seçmeli Çağdaş Yunan

Dili dersi alırken tanıdığım hocam Prof. Dr. Herkül Millas'a da bana verdiği emeklerden dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Son teşekkürü ise annem ve ilkokul öğretmenim Yıldız Demiröz'ne borçluyum.

Maalesef çalışmamda var olan olası eksik ve yanlışların tek sorumlusu benim. Ama isteğim, varsa bu eksik ve yanlışlıkların üzerine yapıcı bir biçimde, bilimsel bir diyalog oluşturacak şekilde gidilmesi. Böylece yakın tarihimiz hakkında yapılan araştırmaların sayısı artar ve araştırmalar üzerine yapılan yorumların bir seviyesi olur. Yakın dönem tarihimiz genç araştırmacıların ilgi alanına girer. Bu tarihi içselleştirir; konuşabilir, tartışabilir ve sahiplenebiliriz.

GİRİŞ

1919 yılında “Megali İdea”yla İzmir’e çıkan Yunan ordusunun, 1922’de Türk direnişini karşısında yenilmesiyle sona eren Anadolu’daki savaş, her iki ülke tarihi ve insanları için herhangi bir askerî galibiyet veya mağlubiyet değildir. Çok daha özel, farklı bir anlam taşır: Türk tarih yazıcılığı için Kurtuluş Savaşı, Yunan tarih yazıcılığı için ise Küçük Asya Felaketi.

Savaşın Türkler tarafından kazanılmasıyla, “Doğu’ya kesin bir barış getirme amacı” taşıyan Lausanne görüşmeleri başlar. Resmî adı “Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı” olan görüşmeler, 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923 ve 23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında yapılır. Lausanne ya da Türkçe’de kullanılan şekliyle Lozan Antlaşması basit bir antlaşma değildir. Lozan Antlaşması’yla Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus devlet olarak kuruluşu ve bağımsızlığı uluslararası alanda tanınmıştır. Artık bölgede milliyetçilik ilkelerine göre yapılan yeni bir devlet vardır.

1922 ve Lozan sonrasında coğrafyada var olan yaşam ve dengeler, henüz kurulan bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’yle Küçük Asya Felaketi’ni yaşayan Yunanistan arasında bölüşülerek, yeniden biçimlenecektir. Bu nedenle, konferans bitmeden altı ay önce, 30 Ocak 1923’te, “Yunan ve Türk Halkları-

nın Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanır. Bugün kısaca Nüfus Mübadelesi olarak adlandırılan bu protokolle, iki ülke arasında tarihte gerçekleşen ilk zorunlu göç resmiyet kazanmıştır. Alınan karar uyarınca 1.800.000 civarında insan yeni bir toprağı vatan edinecektir: Yaklaşık 1.400.000 Anadolu Rum’u Anadolu’dan ayrılarak Yunanistan’ı ve 400.000 Yunanistanlı Müslüman Yunanistan’dan ayrılarak Türkiye’yi. İnsan hayatlarının ve farklı bir geçmişin iki ulus devlet arasında paylaşılması ve ulus devletlerin dinamikleri uyarınca dönüştürülmeye çalışılması hem bölgede yaşanan büyük değişimin sonuçlarından biri hem de bu yeni dönemde iki ülke arasında çıkacak sorunların kaynağı olur.

Lozan Antlaşması savaşı bitirmiş, “Doğu’ya barışı” getirmiştir. Ancak 1923-1929 yılları arasında Türkiye-Yunanistan ilişkileri, sorunlarla ve neredeyse savaşla sonuçlanacak gerginliklerle doludur. Bunlar, Lozan Antlaşması’nda düzenlenen “Sınır ve Toprak Sorunları” ya da “Mali Sorunlar” başlığı altında toplanabilecek konularda değil, “İnsani Konular” başlığı altında toplayabileceğimiz mübadele, Patrikhane, azınlıklar, mübaddillerin ve azınlıkların mal varlığı gibi konularda yaşanmıştır. 1925 ve 1926’da imzalanan Ankara ve Atina antlaşmaları yaşanan sorunlara bazı düzenlemeler getirirse de çeşitli nedenlerden ötürü uygulamaya konamamıştır.

Bir türlü çözüm getirilemeyen sorunlar nedeniyle giderek gerginleşen Türkiye-Yunanistan ilişkileri, 1929 yılında yeni bir savaşın eşliğindedir. İki ülke ilişkilerinin kötüleşmesine sebep olan sorunlar, bir yanda Mustafa Kemal (Atatürk) ve İsmet Paşa’nın (İnönü) diğer yanda ise Eleftherios Venizelos’un kararlılıkları ve izledikleri diplomasi sayesinde aşılmıştır. 10 Haziran 1930’da Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü’yle (Aras) Yunanistan’ın Ankara Büyükelçisi Spiridon Polihroniadis arasında Ankara Sözleşmesi imzalanır ve böylece yaşanan zorunlu göçten kaynaklanan sorunlara düzenlemeler getirilerek, iki ülke ilişkileri için yeni bir dönem başlar. Venizelos’un 29 Ekim 1930’da Cumhuriyet Bayramı’nı Mustafa Kemal’le beraber izlemesi ve 30 Ekim’de İsmet Paşa’yla imzaladığı antlaş-